

Πέτρου Π. Καλονάρου, Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας. Τὰ ἔμμετρα κείμενα Ἀθηνῶν (πρώην Ἕνδρον, μετὰ συμπληρώσεων καὶ παραλλαγῶν ἐκ τῆς διασκευῆς Τραπεζοῦντος). Κρυπτοφέρης καὶ Ἑσκοριάλ. Νέα πλήρης ἔκδοσις μετ' εἰσαγωγῆς, ὑποσημειώσεων καὶ κριτικοῦ ὑπομνήματος. Τόμος πρῶτος μετὰ 32 ἀθθεντικῶν εἰκόνων ἐκτὸς κειμένου. Ἀρχαῖος ἐκδοτικὸς οἶκος Δημ. Δημητράκου Α. Ε. [1941]. Σελ. νσ' + 272.

Ὁ κ. Π. Καλονάρος ἐπιχειρεῖ εἰς τὸν ἀνωτέρω τόμον νέαν ἔκδοσιν τῆς διασκευῆς τῆς Ἕνδρου τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, προτάσσει δὲ τῆς ἐκδόσεως ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν, εἰς τὴν ὅποσαν, ἀφοῦ γράψῃ ὀλίγα τινα περὶ τοῦ ποιοῦ ἦσαν οἱ ἀκρίται, πραγματεύεται συντόμως θέματα ἐκ τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ. Μετὰ ταῦτα ἐπιτάσσει βιβλιογραφίαν πρῶτον μὲν τῶν ἐκδόσεων τοῦ ἔπους καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ μελετῶν, εἶτα δ' ἄλλων κειμένων (ἐλληνικῶν καὶ ξένων) τὰ ὅποια ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ ἀκριτικὸν ἔπος, καθὼς καὶ βιβλιογραφίαν διαφόρων γενικῶν καὶ ἐιδικῶν βοηθημάτων, περιοδικῶν δημοσιευμάτων καὶ ἐγκυκλοπαιδικῶν ἄρθρων. Τέλος δὲ καταχωρίζει καὶ «χρονολογικὸν πίνακα γεγονότων ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τῶν Ἀράβων ἢ σχετιζομένων πρὸς τὸ ἀκριτικὸν ἔπος».

Ὑπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ δημοσιευομένου κειμένου τῆς διασκευῆς τῆς Ἕνδρου ὁ συγγραφεὺς παραθέτει κριτικὸν ὑπόμνημα εἰς δύο μέρη διηρημένον· καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον καταχωρίζει τὰς γραφάς τοῦ Α, τὰς ὁποίας δὲν ἀποδέχεται εἰς τὸ κείμενον, εἰς δὲ τὸ δεύτερον παραθέτει τὰς γραφάς τῆς διασκευῆς Τραπεζοῦντος (=Τ) τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους. Κάτωθεν τοῦ ὑπομνήματος ἢ τῶν ὑπομνημάτων τούτων παρατίθενται ποικίλαι παρατηρήσεις διαφωτιστικαὶ τοῦ κειμένου. Εἰς τὸ τέλος τοῦ τόμου καταχωρίζεται Ἑὐρετήριο περιέχον ὄχι μόνον τὰς λέξεις περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος εἰς τὰς σημειώσεις, ἀλλὰ καὶ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι περιέχονται εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιήματος.

Διὰ νὰ κρίνωμεν τὴν προκειμένην ἐργασίαν τοῦ κ. Καλονάρου, πρέπει προηγουμένως νὰ ἐξετάσωμεν ποία ὑπῆρξεν ἡ πρόθεσις του ἐπιχειροῦντος τὸ κρίνόμενον δημοσίευμα. Καθὼς ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς λέγει εἰς τὸν πρόλογον τοῦ κρινομένου ἔργου (σελ. ε'), τοῦτο «δὲν προορίζεται μόνον διὰ τοὺς ἐρευνητὰς φιλολόγους . . ., ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μορφωμένον κοινόν», συγχρόνως δὲ (σελ. ζ') τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ θεωρεῖ ὡς «μίαν ἐκλαϊκευτικὴν ἔκδοσιν χωρὶς ἀξιώσεις καὶ ταῦτοχρόνως μίαν συμβολὴν ὀφειλομένην . . . εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν προσπάθειαν ἐνὸς μόνοῦ ἐρευνητοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε νὰ φέρῃ εἰς πέρας . . . τὸ δυσχερέστατον πρόβλημα

τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀλλαγῶν (σελ. ε') νομίζει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ κριτικὴ ἔκδοσις τῶν διασκευῶν τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους, διότι (σελ. ζ') «εἰς τὰ ἔργα τῆς δημόδου φιλολογίας εἶναι δύσκολον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἀστηρῶς οἱ κανόνες τῆς κριτικῆς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας» καὶ ὅτι «τὸ ἔργον τοῦτο προορίζεται κυρίως διὰ τὸ κοινὸν καὶ οὐχὶ διὰ τοὺς εἰδικούς»· ὁμολογεῖ δ' ἐξ ἄλλου ἀλλαγῶν τοῦ προλόγου (σελ. ς') ὅτι τὸ κείμενον τῆς παραλλαγῆς τῆς Ἄνδρου «διορθοῦται ἢ συμπληροῦται κατ' ἀρχὴν μὲν ὑπὸ τῆς αὐτῆς διασκευῆς, εἰς ἐξαιρετικὰς δὲ μόνον περιπτώσεις καὶ ὑπὸ ἄλλων κειμένων».

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀφ' ἑνὸς μὲν νομίζει ὅτι δὲν ἐπιχειρεῖ κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς διασκευῆς τῆς Ἄνδρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁμολογεῖ ὅτι ἀποκαθιστᾷ, διορθώνει κλπ. Αἱ βεβαιώσεις αὗται τοῦ συγγραφέως προέρχονται ἀναμφισβητήτως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπιχειρῶν τὴν ἔκδοσιν δὲν εἶχε σαφῆ ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου «ἔκδοσις κριτικὴ κειμένου», καθὼς καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τὰς ὁποίας ἡ κριτικὴ ἔκδοσις προβάλλει εἰς τὸν φιλόλογον ἐκδότην. Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν τί κάμνει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ πράξει.

Δὲν εἶναι ὀλίγα τὰ χωρία εἰς τὰ ὁποῖα οὗτος διορθώνει τὸ κείμενον, ὅχι δὲ ὀλιγώτεροι αἱ περιπτώσεις εἰς τὰς ὁποίας καλῶς πολλὰκις εἰσάγει εἰς τὸ κείμενον τῆς διασκευῆς Α στίχους ἐκ τῆς παραλλαγῆς Τ. Ἐν τῇ πράξει ἐπομένως, παρ' ὅλα ὅσα λέγει εἰς τὸν πρόλογον αὐτοῦ, ἐπιχειρεῖ κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς παραλλαγῆς. Καὶ ὄντως ἂν ἐσκόπει νὰ δημοσιεύσῃ λαϊκὴν ἢ ἐκλαϊκευτικὴν τοῦ κειμένου ἔκδοσιν ὧφειλε νὰ ἀναδημοσιεύσῃ πιστῶς τὴν προηγουμένην αὐτοῦ ἔκδοσιν καὶ νὰ συνοδεύσῃ αὐτὴν διὰ τῶν ἀπαραιτῶν σχολίων πρὸς κατανόησιν τοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον παρῆσάγει εἰς τὸ ἐκδιδόμενον κείμενον στίχους ἐξ ἄλλης διασκευῆς ἢ διορθώνει στίχους τῆς ἐκδιδομένης ἐπιχειρεῖ ἔργον κριτικοῦ ἐκδότου, διὰ τὸ ὁποῖον, δυστυχῶς, δὲν ἦτο ἐπαρκῶς παρεσκευασμένος. Τοῦτο θὰ δειχθῆ διὰ τῶν κατωτέρω παρατηρήσεων.

Βασικὸν σφάλμα τοῦ κ. Καλονάρου εἶναι ὅτι δὲν διώρθωσε τὸ κείμενον ἐκεῖ ὅπου ἡ διόρθωσις ἦτο ὅχι μόνον προφανῆς ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημένη. Πρόκειται περὶ τῶν περιπτώσεων πολλῶν στίχων ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τοὺς ἐπομένους: στίχ. 92 γράφε νὰ μῆ, 96 γράφε κλείδωνε, 112 γράφε ᾿ς πᾶσαν, 131 γράφε ἐπεγινώσκετο, 139 γράφε Ἰπὸ τὰ καὶ πβ Α 215 ᾿πὸ τὴν πολλὴν ἀγάπην, 144 γράφε ἐνεντράνισεν, 164 ἐκράτει τόξον, 222 γράφε ἔπνο, 297 ἀπέστειλε καί, 289 γράφε ἐπῆρε. Θὰ ὠδήγει δὲ τὸν ἐκδότην εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν διορθώσεων τούτων καθὼς καὶ ἄλλων ἀναλόγων ἄλλοτε μὲν αὐτὴ αὕτη ἢ ἀνάγκη τοῦ μέτρου (εἰς ἄς περιπτώσεις ἀναμφισβητήτως δὲν θὰ παρέβλεπεν αὐτὸ ὁ ποιητής, ὅπου δηλαδὴ πρόκειται περὶ εἰσαγωγῆς τύπου τινὸς λέξεως ὑπὸ ἀντιγραφῆς),

ἄλλοτε δὲ ἢ παραβολὴ πρὸς τὴν διασκευὴν τῆς Τραπεζοῦντος. Ὅρα τὰς περιπτώσεις λ. χ τῶν στίχων 499 (γράφει κατὰ τὸ Τ οὐ μὴ συνέβη τοῦτο), 501 (γράφει κατὰ τὴν αὐτὴν παραλλαγὴν εἴχετε προσεγγίσει).

Γεννάται ἐξ ἄλλου τὸ ζήτημα ἂν καλῶς ὁ ἐκδότης εἰς πλεῖστα σημεία τοῦ ἐκδιδόμενου κειμένου παρενέβαλε στίχους ἐκ τῆς διασκευῆς Τ εἰς τὸ κείμενον τῆς διασκευῆς Α. Γεγονὸς εἶναι ὅτι, παρὰ τὴν μεγάλην πρὸς ἀλλήλας συγγένειαν τῶν παραλλαγῶν Α καὶ Τ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους, ἢ φράσις ἑκατέρας εἶναι τόσον διάφορος τῆς φράσεως τῆς ἄλλης παραλλαγῆς, ὥστε πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι, ἂν παρεμβάλωμεν μεταξὺ στίχων μιᾶς διασκευῆς, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου στίχος ἢ στίχοι ἔλλείπουν, στίχον ἢ στίχους ἐξ ἐτέρας διατρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ θέσωμεν ὑπὸ τὴν γραφίδα τοῦ συγγραφέως τῆς πρώτης διασκευῆς φράσεις τὰς ὁποίας ἐκεῖνος οὐδέποτε πιθανότατα ἔγραψεν ἢ ἄλλη βεβαίως εἶναι ἡ περίπτωση κατὰ τὴν ὁποίαν ἀποκαθιστῶμεν μίαν καὶ μόνην λέξιν ἢ καὶ τύπον λέξεως ἢ καὶ παραλείπομεν λέξιν βοηθούμενοι ἐξ ἐτέρας διασκευῆς εἰς παράλληλα χωρία τῶν διασκευῶν. Τὸ αὐτὸ δύναται βεβαίως νὰ ἰσχύσῃ προκειμένου καὶ περὶ ἐνὸς ἢ καὶ περισσοτέρων στίχων παρεμβαλλομένων μεταξὺ στίχων συγγενοῦς παραλλαγῆς ἂν οἱ παρὰ τὸ ὑποτιθέμενον κενὸν στίχοι ἀμφοτέρων τῶν παραλλαγῶν εἶναι αὐτοῦσιοι ἢ σχεδὸν αὐτοῦσιοι. Ἄλλὰ φανερὸν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κ. Καλονάρου εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὄχι πανταχοῦ ἀλλ' εἰς πολλὰ σημεία τοῦ κειμένου φαίνεται ἐπιζητῶν μόνον τὸ νόημα τῶν θεωρουμένων ὡς παραλειφθέντων στίχων νὰ συμπληρώσῃ, οὐχὶ δὲ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν μορφήν τοῦ ἔργου, τῆς διασκευῆς ἐνταῦθα. Ἄλλ' ὅτι δὲν πρόκειται τότε περὶ «ἐκδόσεως», ἀλλὰ περὶ αὐτοσχεδίου κατασκευάσματος εἶναι εἰς πάντα ἕμπειρον τῶν ζητημάτων τούτων φανερόν.

Βασικὴν ὡσαύτως ἀντίρρῃσιν ἔχομεν ὡς πρὸς τὸν διχασμὸν τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος. Ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς βιβλιοκρισίας ἐλέχθη, ὁ κ. Καλονάρος εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος, τὸ καὶ ἰσχνότερον, παραθέτει τὰς μὴ ἀσπαστὰς ὑπ' αὐτοῦ γενομένας γραφὰς τοῦ Α, εἰς δὲ τὸ δεύτερον τὰς παραλλαγὰς τοῦ Τ. Καθ' ἡμᾶς ὁ ἐκδότης ὄφειλε νὰ ἀποφύγῃ τὸν διχασμὸν τοῦτον καὶ ἢ νὰ παραθέσῃ παρὰ τὰς μὴ ἀσπαστὰς γινομένας γραφὰς τοῦ Α τὰς διαφόρους γραφὰς τοῦ Τ (ἂν ἢ συγγένεια τῶν δύο διασκευῶν ἦτο τοιαύτη ὥστε νὰ ἐπιτρέπη τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἰς τὸν ἐκδότην ἢ — τὸ προτιμότερον καθ' ἡμᾶς — νὰ δημοσιεύσῃ παραθέντων ἀντιστοιχῶς καὶ παραλλήλως τὰς δύο διασκευὰς καὶ εἰδικώτερον τὰ ἀντιστοιχοῦντα αὐτῶν χωρία, ὡς ἔπραξε προκειμένου περὶ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως ὁ ἐκδότης αὐτοῦ Schmitt. Ἄλλ' ὅτι τὸ ἄλλως οὐχὶ ἐπαινετὸν σύστημα τοῦ συγγραφέως παρέχει ἐν οἰκονομίᾳ χώρου καὶ τὰς δύο διασκευὰς εἶναι ἀναμφισβήτητον.

Χαρακτηριστικὸν τῆς μειονεκτικότητος τοῦ οὕτω διαρθρουμένου κριτικοῦ ὑπομνήματος εἶναι ὅτι ὁ μελετητὴς αὐτοῦ διὰ τὰ εὖρη πολλάκις τὴν δικαιολογίαν διορθώσεως γινομένης ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἐπὶ τῇ βάσει γραφῆς τοῦ T δὲν πρέπει νὰ ἀνατρέξῃ μόνον εἰς τὴν μὴ ἀποδεκτὴν γενομένην γραφὴν τοῦ T, ἢ ὁποῖα πιθανῶς ὑπηγόρευσε καὶ ἐστήριξε τὴν διόρθωσιν. Παρουσιάζεται δὲ διὰ τοῦ διχασμοῦ τούτου καὶ τὸ ἕτερον ἄτοπον, ὅτι αἱ παραλλαγὰι τοῦ T παρατίθενται μὲ ἀρίθμησιν ἢ φέρουν οἱ ἀντίστοιχοι στίχοι τῆς διασκευῆς A.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλα σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ συμφωνήσῃ τις κατ' ἀρχὴν πρὸς τὸν κ. Καλονάρον εἶναι τὰ ἑξῆς: Παρὰ τοὺς ἀριθμωμένους στίχους τῆς διασκευῆς A παραθέτει οὗτος ἐντὸς παρενθέσεως, διὰ τὰ δείξῃ τὴν ἀντιστοιχίαν, ἀνὰ εἴκοσι τὴν ἀρίθμησιν τῶν ἀντιστοιχούντων στίχων τῆς διασκευῆς T, ἀλλ' οὕτω ἀτόπως εἰσάγει παρὰ τὸ κείμενον τοῦ A ἀρίθμησιν ἑτέρου κειμένου. Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐξοικονομεῖ χρόνον ὁ συγγραφεὺς, διότι ἄλλως θὰ ὄφειλε νὰ καταρτίσῃ μακροτάτον πίνακα ἀντιστοιχίας τῶν στίχων τῶν διασκευῶν A καὶ T.

Ἄλλ' ἂν ὁ κ. Καλονάρος, κατὰ τὰ εἰρημένα, δὲν ἔφερεν εἰς εὐτυχὲς πέρας τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναληφθεῖσαν ἐπεξεργασίαν καὶ ἀποκατίστασιν τοῦ κειμένου τῆς διασκευῆς A τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους; ὅμως ἀξιοθαύμαστος ὄντως εἶναι διὰ τὴν πλουσιωτάτην συγκέντρωσιν πληροφοριῶν, παραλλήλων καὶ συναφῶν χωρίων διαφόρων κειμένων, γνωμῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ἐπὶ συζητουμένων ζητημάτων ἢ λέξεων σχετιζομένων πρὸς τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ, συγκέντρωσιν τὴν ὁποῖαν μετὰ περισσῆς φιλοπονίας ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε. Πρέπει νὰ τῷ εἴμεθα εὐγνώμονες, διότι ἀσφαλῶς κατόπιν μακροτάτου μόχθου παρέχει πλείστας ὅσας ἀφορμὰς καὶ πλείστα ὅσα βοηθήματα εἰς τοὺς ἐρευνητάς, ἀσπαζομένους ἢ μὴ τὰς ὑπ' αὐτοῦ προκρινόμενας ἢ προτεινομένας γνώμας, νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν ἔρευναν πρὸς διαλεύκανσιν τῶν ποικίλων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα προβάλλει πρὸς λύσιν τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα.

E. ΚΡΙΑΡΑΣ